ASPECTE ALE INFLUENȚEI BALCANICE ÎN MORFOLOGIA DIALECTELOR MEGLENOROMÂN ŞI AROMÂN[1]

CARMEN-IRINA FLOAREA

Dialectele sud-dunărene ale limbii române, aromân şi meglenoromân, se vorbesc într-un spațiu foarte întins din Peninsula Balcanică. Deşi cele două idiomuri sunt romanice, contactul direct cu limbile balcanice a făcut ca acestea să dobândească o anumită specificitate şi să dezvolte, pe lângă structurile romanice moştenite, comune sau nu cu dialectul dacoromân, numeroase inovații sub influența limbilor din vecinătatea imediată a acestora.

Românii sud-dunăreni sunt cel puțin bilingvi, iar influența limbilor de contact asupra idiomului matern s-a manifestat, de-a lungul timpului, lăsând urme în toate compartimentele acestuia. Dacă la nivelul lexicului influențele sunt întotdeauna mai vizibile, acesta fiind compartimentul cel mai permisiv al unei limbi, la nivelul morfologiei sau al sintaxei sunt mai dificil de detectat. În cele ce urmează vom încerca să inventariem câteva dintre influențele limbilor balcanice în morfologia dialectelor româneşti sud-dunărene.

1. SUBSTANTIVUL

1.1. În aromână întâlnim desinențe de plural împrumutate, la substantivele masculine terminate la singular în vocală accentuată, în cazul împrumuturilor din greacă şi turcă: *amirắ – amirá[ʒ], café – căf[ʒ]á[ʒ], kifté – kiftá[ʒ], cafeĝí – cafeĝá[ʒ], gramaticó – gramaticá[ʒ], căsăbắ – căsăbá[ʒ], muştirí–muştirá[ʒ], gailé– gail[ʒ]é[ʒ].*

Aceste desinențe s-au înregistrat recent şi în graiurile meglenoromâne vorbite în zonele unde trăiesc şi aromâni. Desinențele apar la cuvintele turceşti intrate prin filieră bulgară, forma de plural apărând, probabil, sub influența dialectului aromân, dar adaptată la fonetismul dialectului: *buu̯ắĝi̯ă – buu̯ắĝăz,* alături de forma veche *buu̯ắĝi̯, caveĝi̯ă – caveĝáz*, alături de *caveĝí̯* (Caragiu 1975: 276; Nevaci, Saramandu 2013: 54).

[1] This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2523 , title of the project: *Balkan-Romance Convergences in South-Danubian Romanian Dialects (BALKROM).*

FD, XXXV, Bucureşti, 2016, p. 65–72

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

1.2. Desinența de plural ***-ati*** la substantivele feminine din aromână este o desinență de origine grecească şi apare la cuvintele împrumutate din această limbă: *grámă – gramati, thámă – thamati.*

1.3. În dialectul meglenoromân, dativul se exprimă cu ajutorul prepoziției ***la***. Th. Capidan considera această structură influențată de dativul din limba bulgară construit întotdeauna cu prepoziția *na* 'la' (Capidan 1925:146), însă Coseriu (2005) o încadrează în rândul trăsăturilor de tip romanic. Putem considera, că e vorba, mai degrabă, de o trăsătură romanică reactivată într-un context favorabil, meglenoromâna nemaipăstrând flexiunea cazuală pentru G–D, dativul analitic fiind de dată recentă.

1.4. Pentru substantivele proprii există desinență de vocativ, alături de cea moştenită ***i*** < lat. ***e***, vocativul feminin în ***-o*** (***-u***) împrumutat, ca şi în dacoromână, din slavă, iar Capidan notează forme de vocativ preluate ca atare din bulgară: *maicu, popi, sinu.* Substantivele terminate în ***ă***, indiferent de gen, au vocativul în ***-u:*** *Venu, Zlatu, vitu, vlădicu.*

2. PRONUMELE

Atât în aromână, cât şi în meglenoromână, paradigma pronumelui este moştenită din latină. Există totuşi unele forme împrumutate din limbile balcanice: în aromână pronumele nehotărât din greacă: *cathi* 'fiecare, oricine', iar în meglenoromână din turcă: *ier* 'orice', bulgară: *cafcu, sfaca, secu̯i̯,* 'fiecare' sau greacă *cathi* 'fiecare'. Aceste împrumuturi au folosit şi la formarea unor pronume compuse, alături de cuvinte moştenite: *iercari, ierți, țivagodea.*

3. ADJECTIVUL

3.1. La pluralul adjectivelor împrumutate de aromână din greacă şi turcă se foloseşte aceeaşi desinență ca şi la substantivele similare ca formă: *apló – apláʒ, hazo – hazáʒ.*

3.2. În aromână şi în meglenoromână superlativul absolut se formează cu ajutorul adverbului ***mult***, ca şi în dacoromâna veche: *multu bun.* Această construcție, care este considerată de origine balcanică în dialectele sud-dunărene, se întâlneşte în bulgară, albaneză şi în greacă. În acelaşi timp, este frecventă construcția în Romania occidentală: it. *molto bene,* sp. *muy bien.* Este, probabil, o trăsătură romanică păstrată şi întărită sub influența limbilor balcanice.

În graiul meglenoromân din Țârnareca, mai ales, superlativul relativ se formează cu ajutorul adverbului *nai* din macedoneană ***naj-****: nai bunu.* Această formă de superlativ apare şi în unele graiuri aromâne: la fărşeroții plisoți din

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

Albania, la grămosteni şi la grupul de aromâni din Cruşova (Nevaci 2013).

3.2. Adjectivele posesive şi demonstrative apar antepuse în meglenoromână. Capidan (1925: 204) consideră că ele urmează modelul limbii bulgare. Postpunerea se mai păstrează în cazul substantivelor care denumesc grade de rudenie: *frati-ńu, sor-ta.* La fel se foloseşte şi atributul substantival genitival, înaintea substantivului determinat: *lu ampiratu ifă* 'fata împăratului'. De altfel, orice adjectiv propriu-zis apare înaintea substantivului determinat: *un mari căsăbă* 'un oraş mare', *un nibun om* 'un om nebun', *marili frati* 'fratele mare'. Această topică este caracteristică limbii slave macedonene, dar şi limbii greceşti.

4. NUMERALUL

4.1. În graiul grămostean al aromânei, vorbit în Bulgaria, Macedonia şi Grecia, numeralul ***trei*** are forme diferite pentru feminin şi masculin: ***treĭ*** si ***tréi,*** *treĭ bărbaţ* dar *tréi fęate.* De asemenea, aceeaşi diferențiere se întâlneşte şi la pindenii sau fărşeroții care trăiesc în Macedonia (Saramandu 1996). În cazul limbilor balcanice, această diferențiere apare în greacă şi albaneză. În latină exista o formă pentru masculin-feminin si una pentru neutru. Dialectele italiene au moştenit forma de neutru pentru feminin, la fel ca şi în albaneză. Faptul că această flexiune se întâlneşte în graiurile aromâneşti vorbite pe teritorii de limbi slave, unde nu există diferențierea amintită, îl determină pe N. Saramandu să considere că este vorba, în acest caz, despre o concordanță romano-balcanică, şi nu despre o influență a vreunei limbi balcanice (Saramandu 1996: 214).

4.2. Numeralul ordinal nu are o paradigmă fixă şi se foloseşte rar, în ambele dialecte. În schimb, aromâna a împrumutat din greacă *protu, protă, protlu, prota*, pl. *protili,* 'primul, prima', *deftiru, deftira* 'al doilea, a doua'. Meglenoromâna a împrumutat din slava macedoneană: *prăf, ftor, tret ,* dar şi din greacă: *proto, deftero.*

5. VERBUL

5.1. La persoanele I şi a II-a singular, indicativ prezent, ale verbelor de conjugarea I, se folosesc desinențele din bulgară: ***-m*** şi ***-ş***. Acestea se folosesc inclusiv la verbele moştenite din latină: *aflum, afliş; amplum, ampliş; amnum, amniş.*

5.2. Forme verbale compuse:

5.2.1. În meglenoromână ***perfectul compus*** se formează cu auxiliarul *am*, dar Th. Capidan a notat şi forme cu *sam* (*iri),* pentru verbele intranzitive, ca în bulgară, şi cu participiul acordat. Atanasov 2002 consideră că aceste construcții sunt influențate de slava macedoneană.

Perfectul compus inversat exprimă, ca şi în limbile macedoneană, bulgară, albaneză, turcă o acțiune trecută repovestită, la care vorbitorul nu a luat parte

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

(Atanasov 2002: 244). Acesta se întâlneşte doar în anumite graiuri. Mai frecvent apare în povestiri, fiind vorba despre întâmplări la care povestitorul nu ia întotdeauna parte: *fost-au̯ unã o̯ară...*

În graiurile aromâne aflate sub influenţa albanezei, a apărut un perfect compus inversat, aglutinat cu elementul albanez ***ka,*** de la verbul *kam* ʻa avea' (Atanasov 2013:144): *Santa fuska zinit di tu Amerikiiă* ʻAm auzit că Santa a venit din America'.

În meglenoromână există şi un perfect supracompus, cu valoare de mai-mult-ca-perfect pentru acţiunile repovestite: *Fost-au ieşit* ʻMi-au spus că ieşise' (Atanasov 2002: 244).

Aceste valori ale perfectului compus inversat sunt frecvente în turcă şi în macedoneană.

5.2.2. ***Mai-mult-ca-perfectul*** în aromână se formează de la indicativul imperfect al auxiliarului *a avea* şi participiul verbului: *aveam măcată.* Aceeaşi structură o întâlnim şi în meglenoromână: *veam căntat,* alături de unele forme construite cu auxiliarul *ram,* după modelul bulgarei: *ram măncat,* formă pe care Th. Capidan o consideră o traducere a formei din limba bulgară.

5.2.3. ***Viitorul***

În aromână viitorul se formează cu auxiliarul ***va*** şi conjunctivul verbului de conjugat *va s-nergu.* În unele graiuri auxiliarul nu mai apare. Th. Capidan spune că în graiul pindean a dispărut conjuncţia sub influenţa formelor greceşti de viitor: *va facu – ta kano* şi nu *va s-facu*. Aceleaşi structuri se întâlnesc şi în graiul fărşerot şi în limba albaneză. Forma *va s-căntu* înseamnă ʻtrebuie să cânt'.

În meglenoromână a dispărut însă auxiliarul şi forma de viitor este identică cu forma de conjunctiv, precedată de conjuncţia ***si, să.*** În graiul din Ţârnareca se pare că auxiliarul se păstrează în forma contrasă ***ăs*** (vă+si), formă regăsită şi în aromână (Atanasov 2002: 248).

5.2.4. ***Condiţionalul*** în meglenoromână se formează cu ajutorul auxiliarului ***vrea*** şi prezentul conjunctivului: *vrea si fac* sau perfectul conjunctivului pentru condiţional perfect *vrea si am fat* ʻaş fi făcut'. În frază este precedat de conjuncţiile împrumutate din bulgară sau slava macedoneană ***ako*** ʻdacă' şi ***tuku*** ʻdacă, numai dacă'.

În aromână, pe lângă formele sintetice de condiţional prezent, au luat naştere şi forme analitice pentru condiţional perfect şi condiţional mai-mult-ca-perfect: *vrea s-aflu, vrea s-aflarim, vrea s-aflam.* Aceste structuri au fost analizate punctul de vedere al influenţei limbilor balcanice: greaca, albaneza, pe de o parte, şi bulgara şi slava macedoneană, pe de altă parte. Nicolae Saramandu consideră că „evoluţia aromânei în cadrul uniunii lingvistice balcanice a avut ca rezultat completarea sistemului verbal cu forme noi, compuse din elemente proprii după modelul unor limbi neînrudite şi, de asemenea, îmbogăţirea cu alte valori a formelor existente" (Saramandu 1969: 155).

5.3. O altă particularitate balcanică prezentă în paradigma verbului din dialectele sud-dunărene este dispariţia infinitivului scurt. În meglenoromână el mai

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

apare, rar, în structuri fixe exprimând blesteme, în variație cu forma de infinitiv lung: *lupu s-ti neacă di nu vă ti nica / nicari*. (Atanasov 2002: 232). S-a păstrat însă forma lungă a infinitivului cu valoare verbală şi, mai puțin frecventă, substantivală. De asemenea, infinitivul lung a preluat şi rolul de supin în ambele dialecte. Dacă în meglenoromână supinul mai apare sporadic (Atanasov 2002:236), în aromână el a dispărut total.

5.4. În meglenoromână, în graiul din Țârnareca, gerunziul a împrumutat terminația *-ea͡ĭki* din bulgară şi slava macedoneană: *şidea͡ĭki*. Această terminație se ataşează atât verbelor împrumutate din aceste limbi, cât şi celor moştenite din latină, semn că a fost însuşit în limbă: *nirʒdea͡ĭki, videa͡ĭki*.

O altă structură de gerunziu este cea formată după model macedonean ***so placenje:*** *cu* + infinitiv lung *cu plóndiri, cu videari.*

5.5. În meglenoromână întâlnim forme verbale cu pronume în dativ, care, în majoritate, sunt calcuri morfologice după turcă sau bulgară: *aí si mancă* ʻmi-e foame', *nu-í si duți* ʻnu-mi vine să plec', *ăş durmea* ʻdormea', *ăş fuzi* ʻplecă', *mi fac azor* ʻmă pregătesc'. De altfel, sunt foarte numeroase calcurile morfologice după aceste limbi de contact. De asemenea, sub influența limbii slave macedonene unele verbe devin reflexive: *rădiri, tusiri, rugari.*

5.6. Un compartiment puternic influențat de limbile slave este cel al ***aspectului*** din meglenoromână. În limbile romanice categoria nu există. Puternic influențat de limba croată, dialectul istroromân prezintă aspectul, marcat prin sufixe sau schimbarea tipului de conjugare şi a fost considerat singurul dialect romanic care posedă această categorie gramaticală. În meglenoromână însă, opoziția de aspect se realizează prin intermediul prefixelor şi al infixelor, intrate în limbă odată cu împrumuturile din limbile slave ale unor forme deja prefixate. Apoi aceste prefixe au fost folosite în mod independent şi au fost ataşate chiar şi unor verbe moştenite din latină. Ele îşi păstrează sensul inițial dar, uneori, formele compuse îşi pierd transparența şi dezvoltă noi sensuri pornind de la verbul de bază. Problema categoriei aspectului este complexă şi o vom analiza în profunzime cu o altă ocazie. În articolul de față ne vom rezuma doar la prezentarea câtorva aspecte pentru exemplificarea problemei.

Infixele sunt ***-cn-*** sau ***-ln-*** : *ălăiri* ʻa pipăi', *ălniri* ʻa pune mâna pe, a căuta'. Ele apar în dicționare ca variante ale formelor de bază. În DDM însă transpunerea în limba română ne edifică asupra sensului: *Ălă͡ĭes prin ăntunearic* (Bâjbâi prin întuneric.) dar: *Tinsi móna şi ălni si védă...* (Întinse mâna şi căută să vadă...) (DDM:40 s.v.) *crățăies* ʻa scârțâi' – *crățănes* sau *crățnes* ʻa scrâşni din dinți'. (DDM s.v.); *pică͡ĭes – picnes* ʻa înfige – a băga', *vică͡ĭes – vicnes 'a striga – a chema'.*

Prefixele sunt toate de origine slavă şi se ataşează atât unor verbe de origine slavă, cât şi celor de origine latină. Un verb poate primi oricare dintre aceste prefixe existând chiar dublă prefixare. ***du-*** arată că acțiunea s-a îndeplinit până la capăt: *dunviți*ari ʻa termina de învățat';

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

is-, iz- arată că acțiunea se petrece peste tot: *izved* ˈa vedea peste tot', *izsting* ˈa stinge de tot';

nă- acțiunea este făcută în întregime: *năbunes* ˈa bate foarte tare', *năsăturari* ˈa se sătura bine';

pri- marchează repetarea acțiunii: *pridunari* ˈa aduna din nou', *prizițiri* ˈa zice din nou'. Acest prefix a fost înregistrat recent la unele verbe din aromână în graiul din Cruşova: *s-prinsură* ˈs-a însurat a doua oară' şi *s-primărită* ˈs-a măritat a doua oară' (Nevaci 2013:107).

pru- acțiunea urmează sau se află la începutul ei: *pruvizu* ˈse iviră zorile'.

pu- (pud-, put-) acțiunea se realizează în mică măsură: *putoarnă* ˈîşi revine'.

răs-, răz- acțiunea are loc peste tot: *răzfațiri* ˈa se răspândi', *răzlătari* ˈa se năpusti'.

ză- acțiunea se face puțin sau e la începutul ei: *zăveari* ˈa avea puțin', *zăcăntari* ˈa începe să cânte'.

Un verb poate primi oricare dintre aceste prefixe sau, uneori, poate primi dublă prefixare (*prină-, zăpri-*): *zăpridunari* ˈa se aduna, a se aşeza într-o poziție decentă'. De la verbul latinesc *durmiri*, avem: *zădurmiri* ˈa adormi', *nădurmiri* ˈa dormi mult', *pridurmiri* ˈa dormi undeva', *prudurmiri* ˈa-i veni somnul'.

6. ADVERBUL

6.1. În general, în dialectele sud-dunărene, adverbele sunt moştenite din latină. Există însă şi multe adverbe împrumutate din limbile balcanice.

Aromâna a împrumutat, majoritar, din greacă: *hima* ˈla vale', *namisa* ˈla mijloc', *tahina* ˈdimineață', *tora* ˈacum', *agoṅa* ˈrepede', *fanara'* ˈpe față', *taha* ˈparcă' sau din turcă: *dipu* ˈdeloc', *iĉ* ˈdeloc', *máxus* ˈdinadins'.

În meglenoromână cele mai multe împrumuturi sunt din limbile slave, bulgară şi macedoneană: *dali* ˈoare', *stalno* ˈmereu', *tucu* ˈmereu', *retco* ˈrar', *dosta* ˈdestul', *duvolno* ˈdestul', dar şi din greacă: *ănamsa* ˈîntre' sau din turcă: *azor* ˈgata', *iavaş* ˈîncet', *năfile* ˈdegeaba', *uigun* ˈpotrivit', *birden* ˈimediat', *băia* ˈdestul'. Multe dintre cuvintele turceşti au intrat în limbă prin intermediul limbilor slave, ele fiind prezente de altfel în toate limble balcanice. Majoritatea împrumuturilor din limbile slave păstrează forma din limba de împrumut, de aceea întâlnim numeroase adverbe terminate în ***-(n)o:*** *craino, taino, cratco, legalno, stalno.*

6.2. Alături de aceste împrumuturi, dialectul meglenoromân a împrumutat particula ***-sta*** pentru a forma adverbe de timp de la substantive, după modelul din limbile bulgară şi slava macedoneană: *iarnata, searta, zuu̯ta, dimineasta.*

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

7. CONCLUZII

Deşi sunt idiomuri romanice, dialectele sud-dunărene, în urma contactului direct şi îndelungat cu mai multe limbi balcanice, au dobândit modificări chiar şi în sistemul morfologic, sistem care nu permite, în general, influențe din partea unor limbi neînrudite. Exemplele pe care le-am evidențiat ne-au demonstrat însă că există permisivitate şi la nivelul acestuia. Unele dintre aceste „balcanisme" au fost explicate prin fenomenul de convergență romano-balcanică (formele verbale supracompuse, sistemul ternar al deicticelor de loc), altele sunt, de fapt, elemente romanice întărite de unele similarități în limbile balcanice (dativul cu *la*), unele însă nu au fost suficent studiate şi stau încă sub semnul întrebării. Studiul extins şi aprofundat al acestor fenomene în perspectivă comparativă ar putea repoziționa limba română cu dialectele ei în cadrul romanității orientale.

BIBLIOGRAFIE

DDM — *Dicționarul dialectului meglenoromân. General şi etimologic*, vol. 1, literele A–C, coordonator Nicolae Saramandu, autori: Nicolae Saramandu, Alina Celac, Carmen-Irina Floarea, Marilena Tiugan, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Atanasov 2002 — Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Atanasov 2013 — Radu-Mihail Atanasov, *Meglenoromâna actuală în contextul limbilor balcanice*, teză de doctorat, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti".

Capidan 1925 — Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti.

Caragiu 1975 — Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

Coseriu 1997 — Eugen Coseriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Coseriu 2005 — Eugeniu Coseriu, *Limba română – limbă romanică*. Bucureşti, Editura Academiei Române.

Nevaci 2013 — Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, Bucureşti, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.

Nevaci, Saramandu 2013 — Manuela Nevaci, Nicolae Saramandu, *Dialectele aromân şi meglenoromân. Studiu sincronic*, Bucureşti, Editura Universitară.

Saramandu 1984 — *Tratat de dialectologie românească*, cap. *Aromâna, Meglenoromâna*, p. 423–550, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Saramandu 1996 — Nicolae Saramandu, *Flexiunea de gen a numeralului **trei** în aromână*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XLVII, nr. 1–6, p. 207–215.

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)

ASPECTS DE L'INFLUENCE BALKANIQUE DANS LES DIALECTES MÉGLENOROUMAIN ET AROUMAIN

RÉSUMÉ

Les deux variétées du roumain parlées au sud du Danube, l'aroumain et le méglénoroumain, ont beaucoup de particularités dues à l'histoire et à la position géographique que occuppent les deux populations. Ces deux dialects représente la romanité balkanique, donc c'est un cas de contact des langues non-apparentées. On a examiné dans notre article les influences des langues balkaniques (bulgare, macédonien, turque, grecque, albanais) sur la morphologie des ces deux idiomes en essayant d'expliquer le contexte qui a permis le changement dans un compartiment peu permissif généralement, comme le soit la morphologie.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române

BDD-A24892 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:46:55 UTC)